

II ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

**Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар
стратегияси: макроиқтисодий
барқарорлик, инвестицион фаоллик ва
инновацион ривожланиш истиқболлари**

**Илмий маъруза ва мақолалар
тўплами**

IV ШУЎБА

2019 йил 27-28 май

подхода к созданию новых территорий с особыми условиями деятельности предприятий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису «Об основных итогах работы, осуществленных в 2017 году и приоритетных направлениях социально-экономического развития Республики Узбекистан в 2018 году» от 23.12.2017 г.
2. Указ Президента Республики Узбекистан от 07.02.2017 г. № УП-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
3. Указ Президента Республики Узбекистан от 26 октября 2016 года № УП-4853 «О дополнительных мерах по активизации и расширению деятельности свободных экономических зон».
4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 7 августа 2017 года № ПП-3175 «О мерах по усилению координации и повышению ответственности министерств, ведомств, органов государственной власти на местах за эффективное функционирование деятельности свободных экономических зон».
5. Постановление Президента Республики Узбекистан от 25 октября 2017 года № ПП-3356 «О дополнительных мерах по повышению эффективности деятельности свободных экономических зон и малых промышленных зон».
6. Аналитический доклад института Прогнозирования и макроэкономических исследований «Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан», -Т., 2017 г. С. 18-19.
7. Кудратов З.Г., Тошбоев Б.Б., Йулдошев Ш.Т. Роль свободных экономических зон в развитии экономики Узбекистана // Молодой ученый. – г. Казань, 2014. №4. С.552–557.
8. <http://www.stat.uz> – Государственный комитет статистики Республики Узбекистан.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИННОВАЦИОН САЛОҲИЯТНИ БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Қалмуратов Бахтияр Сейтмуратович¹

¹катта ўқитувчи, ҚҚДУ Иқтисодиёт кафедраси

Минтақаларнинг инновацион салоҳиятини оширишга инновацион маҳсулот, хизматлар сони ҳамда ҳажми, бошқарув жараёнига инновацион усулларни жорий этиш, шунингдек инновацион фаолият ривожланишини турли хил ташкилий-иқтисодий механизмлар асосида қўллаб-қувватлаш кабилар хизмат қилади.

Инновацион фаолият ривожланишини таъминлашда турли дастак ва воситалардан кенг фойдаланиш жараёни маълум даражада тартибга солиш

тушунчасини билдиради. Бозор иқтисодиёти шароитида тартибга солиш ҳукуматнинг бозор фаолияти ҳамда иқтисодиётдаги хусусий субъектлар фаолиятига турли хил дастаклар ёрдамидаги аралашувини англатади. Ҳукуматнинг бозорга бундай аралашуви одатда бозордаги тебранишларни тартибга солиш ва жамият фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади.

Инновацион фаолиятни тартибга солиш борасида амалга оширилаётган ислохотлар самарали бўлиши учун инновация ва тартибга солиш орасидаги боғлиқликни инобатга олиш лозим бўлади. Умуман олганда барча соҳаларда амалга ошириладиган тартибга солиш бўйича ислохотлар асосида харажатларни камайтириш, самарадорликни ошириш ва инновацияларни қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирлар ётади.

Юқорида келтирилганлар ҳамда ўрганишлар натижаларига асосланган ҳолда иқтисодиётни, жумладан инновацион фаолиятни тартибга солишни уч хил йўналишда қараб чиқишни таклиф қилиб ўтмоқчимиз (1-чизма).

1-чизма. Тартибга солиш турлари

Иқтисодий тартибга солиш одатда товар ва хизматларни етказиб беришда бозор самарадорлигини оширишга қаратилади. Бу нарх, миқдор, хизматлардан фойдаланиш ва бозорга кириш ҳамда чиқиш бўйича фирма қарорига ҳукумат томонидан маълум даражада ўрнатиладиган чеклов ва преференцияларни ўз ичига олиши мумкин.

Ижтимоий тартибга солишда асосий эътибор жамият фаровонлиги ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилади. Бундан ташқари атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, иш ўрнидаги саломатлик ва хавфсизликни таъминлаш, ишчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, харидорларни сотувчиларнинг ноқонуний ва ноқулай хатти-ҳаракатларидан ҳимоялашга қаратилади.

Ташкилий (бошқарув) тартибга солиш ҳукуматнинг давлат ва хусусий сектор фаолиятини умумий бошқариши билан боғлиқ жараёнларни ўз ичига олади. У солиқ, бизнес фаолияти, тақсимот тизимлари, соғлиқни сақлашни бошқариш ва интеллектуал мулк ҳуқуқларига оид жараёнларни бошқариш ва уларга турли дастаклар ёрдамида таъсир кўрсатишни ўз ичига камраб олади[4,44].

Тадқиқотимиз йўналишини инобатга олган, илмий ишда изчилликни таъминлаган ҳолда иқтисодий тартибга солишнинг йўналиш ҳамда мақсадларидан келиб чиқиб уларнинг инновацион фаолиятга таъсирини баҳолаб ўтишга ҳаракат қилинади. Давлатнинг иқтисодиётга араллиши ҳамда

тартибга солишдаги асосий мақсадларидан бири рақобат курашини шакллантириш ҳисобланади.

Рақобат курашини шакллантириш иқтисодий тартибга солишнинг бир шакли бўлиб, ишлаб чиқарувчининг истеъмолчи хоҳлаган товарни энг паст нархда ишлаб чиқаришини таъминлаш орқали иқтисодий самарадорликни оширишга хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан, рақобат курашини қўллаб-қувватловчи институтлар монопол хатти-ҳаракатларни назорат қилиш ва монопол бўлмаган бозор тузилмаларини шакллантиришга ҳаракат қиладилар.

Иқтисодиётда давлатнинг рақобат курашини шакллантириш борасида амалга оширадиган чора тадбирларини инновацион фаолиятга таъсирини ўрганишида икки ёндашув мавжуд. Жумладан, Шумпетернинг фикрига кўра концентрациялашган бозор тузилмалари иқтисодиёт кўлами ва миқёсига асосланган ҳолда ўзгармас самарадорликни сақлаб қолиш учун технологик тараққиётни қўллаб-қувватлаши лозим[2,34]. Концентрациялашган саноатда йирик корхоналар инновация қилишга ҳаракат қиладилар чунки: 1) улар ўзларининг фойдалари билан йирик тадқиқот лойиҳаларини молиялаштириш имкониятига эга ва 2) рақобатчилар сонини чекланганлиги уларнинг инновациялар учун сарфланган харажатларини тез қоплаш имконини беради. Ушбу сабабларга кўра Шумпетер ва бошқалар қаттиқ рақобат сиёсати технологик ривожланиш тезлигини секинлаштиради деган ғояни илгари сурадилар.

Бошқа иқтисодчилар эса корхоналар орасидаги рақобат кураши инновациялар ҳамда технологияларни ривожлантиришга хизмат қилади деган фикрни илгари суришади. Жумладан, Кэннет Арровнинг “Арров Эффект” назариясига кўра монополист ва олигополистлар бозорни бутунча ёки катта қисмини назорат қилади ва янгиликлар яратиш учун жуда кам ҳаракат қилишади. Кэннет Арров ва бошқалар рақобатнинг йўқлиги инновацияларга қизиқишни камайтиради; монополия ва ўзаро келишувларни бартараф этишга қаратилган антимонопол сиёсат динамик самарадорликка эришишга ёрдам беришини таъкидлашади[1,62].

Тадқиқот давомида амалга оширилган таҳлил ҳамда назарий билимларни эгалланган ҳолда минтақада инновацион ривожланишни таъминлаш масаласи инновация ва инновацион жараёнларни тартибга солиш билан боғлиқ эканлигини асослайди. Буни инобатга олган ҳолда давлат ёки минтақанинг инновацияларни тартибга солишни таркибий жиҳатдан таҳлилий қараб чиқилади.

Инновацияларни тартибга солиш даражаси одатда давлатнинг инновацион сиёсати билан белгиланади ва қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топади:

- молиялаштириш (иқтисодий)
- техник билимларни жорий қилиш
- рақобатни шакллантириш.

Олинган назарий билимларга асосланган ҳолда минтақада инновацион фаолиятни тартибга солиш қуйидаги шаклларда амалга оширилиши келтириб ўтилади:

- инновацион фаолият ҳамда дастурларни молиялаштириш ва тадбиркорларнинг инновацион фаолиятини таъминлаш билан алоқадор бўлган тадқиқотни ривожлантириш бўйича ҳаракатларини молиялаштириш;
- инновацион фаолиятга хизмат қилувчи инфратузулмани яратиш ва ташкил қилиш учун инвестицион фонд ташкил қилиш;
- индивидуал инновацион лойиҳаларни амалга ошириш учун субсидияларни тақдим этиш;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш;
- кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш учун маҳаллий фондларни ташкил қилиш;
- инновация мажбуриятлари бўйича маҳаллий ва хорижий кредиторлар ҳамда инвесторлар учун кафолатлар;
- инновацион дастурларни амалга ошириш ва инновацион ривожлантириш учун кадрларни ўқитишни ташкил этиш, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш;
- минтақадаги инновацион фаолиятни мувофиқлаштириш;
- инновация қонунчилик базасини яратиш;
- халқаро алоқалар даражаси ва бошқалар[3,14].

Инновацияларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишларидан бири молиялаштириш ҳисобланади. Бунда асосий капиталга киритилган инвестициялар миқдори ва унинг таркибий тузилиши аҳамиятли ҳисобланади.

Бизнинг тадқиқотимизда минтақада асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг технологик таркиби бошқа минтақалар билан қиёсий таҳлил қилинган.

Асосий капиталга киритилган инвестицияларни айнан молиялаштириш манбалари бўйича тақсимланиши инновацион фаолият ривожига аҳамиятли бўлиб, уни умумий ва қиёсий таҳлили амалга оширилиб ўтилади.

Минтақада асосий капиталга киритилган инвестициялар миқдори 2235.0 миллиард сўмни ташкил қилиб, шундан 19.1 фоизи марказлашган инвестициялар ва 80.9 фоизи марказлашмаган инвестициялар ҳиссасига тўғри келади. Мамлакатда марказлашган ва марказлашмаган инвестициялар улуши мос равишда 25 ва 75 фоизни ташкил қилади.

Қорақалпоғистон Республикасида асосий капиталга киритилган инвестицияларни таркибий таҳлилини амалга ошириш натижасида қуйидагилар аниқланди. Бюджет ҳамда давлат мақсадли фондлари маблағлари марказлашган инвестицияларнинг салмоқли улушини яъни 81 фоизини ташкил қилади. Тикланиш ва тараққиёт фонди ҳамда ҳукумат кафолати остидаги чет эл кредитлари атиги 17 фоизни ташкил қилмоқда. Болалар спортини ривожлантириш фонди маблағлари 2 фоизни ташкил қилади.

Минтақада марказлашган инвестицияларнинг таркибий тузилиши қандай ҳолатда эканлигини баҳолаш учун уни Ўзбекистон Республикасида марказлашган инвестициялар таркибий тузилиши билан қиёсий таҳлилни амалга ошириб ўтилади. (1-жадвал)

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасида марказлашган инвестицияларнинг таркибий тузилиши

	Ўзбекистон Республикаси		Қорақалпоғистон Республикаси	
	млрд. сўмда	фоизда	млрд. сўмда	фоизда
Марказлашган инвестициялар	14975	100	427.9	100
шу жумладан:				
Бюджет маблағлари	3367.9	22	201.7	47
Давлат мақсадли фондлари	2333.2	16	142.8	34
Тикланиш ва тараққиёт фонди маблағлари	5175.7	35	44.2	10
Болалар спортини ривожлантириш фонди маблағлари	184.4	1	8.3	2
Ҳукумат кафолати остидаги чет эл кредитлари	3913.8	26	30.9	7

Қорақалпоғистон Республикасидаги марказлашган инвестициялар таркибий тузилишидан фарқли равишда Ўзбекистон Республикасида асосий улуш Тикланиш ва тараққиёт фонди маблағларига тўғри келади. Бундан ташқари ҳукумат кафолати остидаги чет эл кредитлари улуши ҳам анча катта улушга эга бўлмоқда. Бундан хулоса чиқарадиган бўлсак, минтақада марказлашган инвестицияларнинг таркибий тузилишини оптимал кўринишда дейиш қийин. Хусусан, молиялаштириш бюджет маблағлари ва давлат мақсадли фондаларига боғлиқ бўлиб қолган бўлиб, фикримизча минтақада марказлашган инвестицияларда тикланиш ва тараққиёт фонди маблағлари ва ҳукумат кафолати остида чет эл кредитларининг улушини ошириш минтақада инновацион фаолиятни янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Марказлашмаган инвестицияларнинг таркибий тузилиши минтақаларда инновацион салоҳиятни оширишда муҳим аҳамият касб этади, чунки бозор иқтисодиёти шароитида ушбу инвестицияларнинг улуши ҳамда роли аҳамиятли ҳисобланади.

Минтақада 2017 йилда 1807,1 миллиард сўм миқдорида марказлашмаган инвестициялар жалб қилинган бўлиб, унинг 48 фоизи корхонанинг ўз маблағалари ҳисобига шакллантирилган. Аҳоли маблағлари ҳамда тижорат банк кредитлари ва бошқа қарз маблағлари мос равишда эса 22 ва 17 фоизни ташкил қилмоқда (2-жадвал).

2-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасида
марказлашмаган инвестицияларнинг таркибий тузилиши

	Ўзбекистон Республикаси		Қорақалпоғистон Республикаси	
	млрд. сўмда	фоизда	млрд. сўмда	фоизда
Марказлашмаган инвестициялар	45744.2	100	1807.1	100
шу жумладан				
Корхоналарнинг ўз маблағлари	17882.7	39	870.8	48
аҳоли маблағлари	8790.8	19	395.2	22
Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	12395.2	27	237.8	13
Тижорат банк кредитлари ва бошқа қарз мблағлари	6675.5	15	303.3	17

Юқорида амалга оширилган таҳлил натижалари асосида хулоса қиладиган бўлсак, минтақада ҳукумат кафолати остидаги чет эл кредитларининг улуши пастлиги минтақада инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлашнинг иқтисодий механизмлари талаб даражасида ишлаётганлигига шубҳа туғдиради. Бундан ташқари тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улушини ҳам паст бўлиши келтирилган фикрни тасдиқлашга хизмат қилади.

Минтақада инновацион фаолиятни ташкил қилиш ва бошқаришни ҳам талаб даражасида дейиш қийин таҳлиллардан маълум бўлишича минтақанинг инновацияларни жорий қилган ташкилотлар ҳамда жорий қилинган инновациялар сони бўйича минтақанинг мамлакат миқёсидаги ўрни анча паст бўлишига қарамасдан ўз кучи билан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар, ишлар, хизматлар ҳажми бўйича юқори ўринларни эгаллайди. Бундан хулоса қилинадиган бўлса, мамлакатда инновацияларни ишлаб чиқариш айнан йирик корхоналар ҳиссасига тўғри келиши, инновацион ривожланишни таъминлашнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланган рақобатни ривожланиш даражаси ҳам анча паст эканлигини тасдиқлайди.

Қорақалпоғистон Республикасида инновацион салоҳиятни бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларидан фойдаланиш таҳлили натижаларининг кўрсатишича иқтисодий механизмлар, жумладан молиявий дастаклардан фойдаланиш анча паст даражада. Хусусан, асосий капиталга киритилган инвестицияларда тикланиш ва тараққиёт фонди маблағлари ҳамда ҳукумат кафолати остидаги чет эл кредитлари улуши анча паст. Бундан ташқари тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улушининг ҳам пастлиги инновацион фаолиятни молиялаштиришда муаммолар мавжудлигини кўрсатади.

Умуман олганда, пухта ўйланган инновацион сиёсат, минтақавий инновацияларни тўғри бошқариш, минтақавий инновацион тизимни такомиллаштириш минтақанинг инновацион фаолиятини фаоллаштириш, юқори самарали технологияларни узатишни таъминлаш, ички ва ташқи бозорда

юқори технологияли маҳсулотларни сотиш ҳажмини ошириш имконини беради.

Адабиётлар

1. Кеннет Джозеф Эрроу Коллективный выбор и индивидуальные ценности М. — «ozon.ru», 2004
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М. — «Эксмо», 2007.
3. Перевалов Ю.В., Голова И. М., Суховой А. Ф. Инновационная политика в регионе: организационно-правовые аспекты. Препринт Екатеринбург: ИЭ УрО РАН 1996.-50 с
4. Qalmuratov B. S. Prospects For The Use Of Organizational-Economic Mechanisms Of Innovative Capacities In The Region. // AJS American Journal Of Science: RG Journal Impact: (40) 3.25 USA, New Haven, Connecticut 2018 №11 pages 43-46
5. Ўзбекистон Республикаси Статистика Қўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Статистика бошқармаси маълумотлари

ЎЗАРО СУҒУРТАЛАШ ЖАМИЯТЛАРИДА ОГОҲЛАНТИРИШ ФУНКЦИЯСИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ

Қўлдошев Қамариддин Мансурович¹

¹*Тошкент молия институти докторанти, и.ф.н.*

Суғурта фаолияти суғурта фондини ташкил этиш бўйича тадбирлар тизимини амалга оширишни, ҳамда суғурта шартномасида кўзда тутилган ҳодиса юз бериши натижасида суғурталанувчига етказилган зарарни қоплаб беришни кўзда тутди. Суғурта фаолияти субъектлари сифатида суғурта компаниялари, ўзаро суғурталаш жамиятлари, ҳамда ўз-ўзини суғурталаш фондларини ташкил этувчи корхоналар иштирок этиши мумкин[1].

Ўзаро суғурта суғуртанинг алоҳида шакли бўлиб, узок тарихга эга ва бугунги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатларида тижорат суғуртаси билан рақобатчи ҳамда шу билан бирга ҳамкор сифатида амал қилиб келмоқда.

Европа мамлакатлари ўзаро суғуртанинг ривожланишини доимий равишда рағбатлантириб келди, уларга юридик мақом берилди ва солиқ имтиёзлари берилиб, аҳоли қатламларини ушбу жамиятларга аъзо бўлишга даъват қилди. Уларга ҳомийлик ёрдами кўрсатганларни фахрий аъзо этиб қабул қилинди.

Бугунги кунда ўзаро суғурта халқаро даражага кўтарилди. Ўзаро суғурта барча индустриал ривожланган мамлакатларда муҳим ўринга эга.

Маълумки, суғурта – юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳаёти ва фаолиятида суғурта ташкилоти билан улар ўртасида тузилган суғурта шартномасида кўзда тутилган ҳодисаларнинг юз бериши натижасида кўрган зарарларини қоплаб бериш билан боғлиқ муносабатлардир. Ушбу таъриф